

Ενανθία Κωνσταντίνου ή Τέγου-Στεργιάδον

ΟΙ ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΜΟΣΧΟΠΟΛΗΣ

Η Μοσχόπολη, που κατοικούνταν κυρίως από Έλληνες Βλαχικής καταγωγής, παρουσίασε τη μεγαλύτερη οικονομική άνοδό της μεταξύ του 17ου και 18ου αιώνα και αναδείχθηκε σε πρότυπο Κοινότητας στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Η εξέλιξη και η ακμή της Μοσχόπολης συμβάδιζε με τον οικοδομικό οργασμό, ο οποίος επεκτάθηκε και στο χτίσιμο νέων ναών ή την ανακαίνιση των παλαιών. Η ύπαρξη περισσοτέρων των είκοσι ναών και παρεκκλησίων, καθώς και η λαμπρή Μονή του Ιωάννη του Προδρόμου, είναι δείγματα του αναπτυγμένου θρησκευτικού συναισθήματος των κατοίκων της.

Από τις είκοσι και πλέον εκκλησίες της, σώζονται σήμερα μόνο πέντε και το καθολικό του Μοναστηριού. Τα στοιχεία που αναφέρουμε προέρχονται από τους συγγραφείς των αρχών του εικοστού αιώνα, των οποίων το έργο τους για τη Μοσχόπολη στηρίζεται σε πηγές και αναφορές παλαιότερων, όπως χαρακτηριστικά λέει ο κυρ Μιχαήλ ο του Γκόρας ή Μιχαήλ Υπισχιώτης: μετά πόνου πολλοῦ συλλεξάμενος, τινὰ μὲν ἐκ παραδόσεως γηραιοτέρων, τινὰ δὲ ἐκ τῶν τοῦ παλαιοῦ καταστίχου, καὶ ἄλλων σεσαθρωμένων πινακιδίων, ἀνιστόρησε...¹.

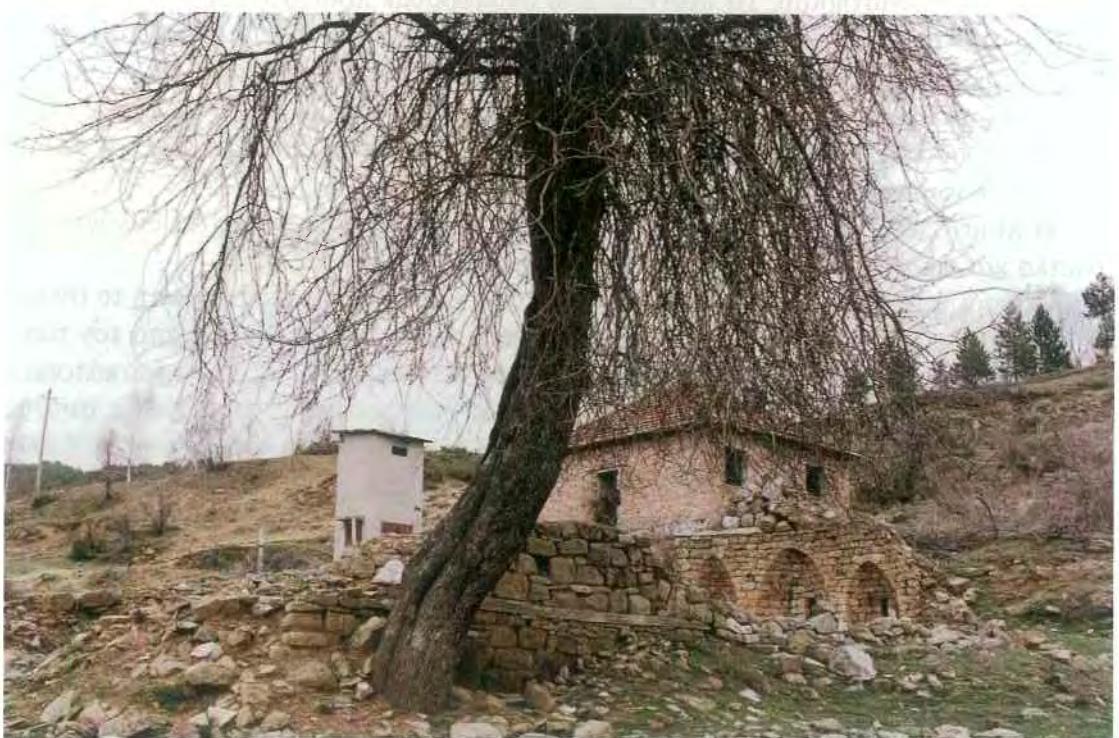
Η Μοσχόπολη σεμνύνονταν για τους μεγαλοπρεπείς ναούς της με τα ξυλόγλυπτα τέμπλα και τις τοιχογραφίες τους, έργα εγχώριων καλλιτεχνών.

Οι ναοί ήταν χτισμένοι στις έξι συνοικίες της πόλης, οι οποίες έφεραν ή το όνομα του γενάρχη που εγκαταστάθηκε πρώτος σ' αυτές, όπως Σάρσα, Ρούε, ή από τον τόπο προέλευσης των επήλυδων κατοίκων τους, όπως Μετσοβίκι, Σκαμνελίκι (οι κάτοικοι οι προερχόμενοι από το Μέτσοβο ή το Σκαμνέλιο). Αναφερόμενος στους ναούς αυτούς ο κληρικός Δ. Καλλίμαχος στο περιοδικό «Παναθήναια» τον Απρίλιο του 1913 λέει τα εξής: ...σημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μοσχόπολης εἶναι τὰ ζωντανὰ χριστιανικὰ μνημεῖα, εἴκοσι δύο τὸν ἀριθμόν, τὰ ὅποια εὐτικῶς σώζονται ἀκέραια καὶ αὐτὰ εἶναι οἱ θαυμάσιοι Ναοί της, ὅλοι μὲ ἀμύθητον καλλιτεχνικὸν πλοῦτον εἰς εἰκόνας, εἰς

1. Ο Μιχαήλ ο του Γκόρας ή Μιχαήλ Υπισχιώτης γεννήθηκε γύρω στο 1700 στη Σίπισχα απ' όπου και το επώνυμό του. Σπούδασε και δίδαξε αργότερα στη Μοσχόπολη και μέχρι το θάνατό του καλλιεργούσε τα γράμματα. Ασχολήθηκε με εκδόσεις εκκλησιαστικών ακολουθιών, με μελέτες γεγονότων καθώς και με την εξέλιξη της Μονής του Προδρόμου. Βλ. Ιωακείμ Μαρτινιανού, *Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως, Α΄ Η Ιερὰ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ καθίκα 1630-1875*, Αθῆναι 1939, σ. 29.

Εικ. 1. Η Μοσχόπολη 1996 (φωτ. Μ. Τρίτου)

Εικ. 2. Ερείπια ναών Αγίου Διονυσίου και Αγίας Παρασκευής (φωτ. Μ. Τρίτου).

λειτουργήματα και εἰς τοιχογραφίας πλουσίας και πολυσύνθετους. Άλλ' ἐκεῖνο ποὺ μ' ἔκαμεν νὰ σταθῶ ἐπὶ ὁρας πολλὰς ἄναυδος εἶναι τὰ τέμπλα αὐτῶν, τὰ λεπτούργηματα ἀπὸ ξύλου καρυδιᾶς, τὰ ἀπαστράπτοντα ἀπὸ καθαρὸ χρυσάφι, τὰ πολυδαιδαλα, τὰ μοναδικὰ ἐκεῖνα τέμπλα ... εἰς τὰ ὅποια ἀπεικονίζονται ἄνθη δλων τῶν εἰδῶν και δλο τὸ βασίλειον τῶν ζώων μὲ λεπτότητα, μὲ χάριν και μὲ συμμετρίαν ποὺ κανονίζει ἡ αἰσθητική.

Αλλά και ο Θεόδωρος Βελλιανίτης, γράφοντας το 1922 για τη Μοσχόπολη, αναφέρει: Ιδίως οἱ Ναοὶ τῆς διεκοσμοῦντο ὑπὸ ἀριστουργηματικῶν ἐπιχρύσων τέμπλων, ἐφ' ὃν ἀνεδεικνύετο εἰς τῶν ὀραιοτέρων κλάδων τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης³ (Εικ. 1).

Η αρχαιότερη εκκλησία της Μοσχόπολης είναι αφιερωμένη στην Αγία Παρασκευή και βρίσκεται προς Βορράν, στις υπώρειες ενός εκ των επτά λόφων που περιβάλλουν το οροπέδιο, στο οποίο είναι χτισμένη η πόλη, και μετά τη γέφυρα του Άζου ποταμού, του μεγαλύτερου από τους άλλους δύο που την περιφέρουν (Εικ. 2).

Η Αγία Παρασκευή χτίστηκε στη θέση, όπου έγινε ο πρώτος οικισμός της Μοσχόπολης από οικογένειες νομάδων που ευλαβούνταν την Αγία και προσέρχαν στην πηγή του αναβρύζοντος αγιάσματός της για ευλογία και ιαση. Η εκκλησία αυτή δεν μπορεί να χρονολογηθεί, γιατί καταστράφηκε η επιγραφή που δέσποζε πάνω από το εσωτερικό της κύριας εισόδου της, όταν επισκευασθήκε ο ναός μετά την πρώτη ληστρική επίθεση των Τουρκαλβανών το έτος 1769 και την εξόντωση των κατοίκων της Μοσχόπολης. Οι λιγοστοί κατοικοί που έμειναν μετά την καταστροφή περιποιήθηκαν τον ναό της Αγίας Παρασκευής, καθώς και το παρεκκλήσιό της που ήταν αφιερωμένο στον Άγιο Διονύσιο, ώστε να μπορούν να τα λειτουργούν στις φερόνυμες γιορτές. Η εκκλησία αυτή και το παρεκκλήσι σώθηκαν και από τη δεύτερη καταστροφή το 1916, όταν πυρπολήθηκε η Μοσχόπολη και πάλι από τους Τουρκαλβανούς κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, γιατί χρησιμοποιήθηκαν ως νοσοκομείο. Ότι σώθηκε από τον πόλεμο δεν γλίτωσε από το χρόνο. Σήμερα στη θέση τους υπάρχουν μόνον ερείπια⁴.

Στη συνοικία Σάρτσα χτίστηκε η εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Εικ. 3), που σώζεται μέχρι σήμερα και είναι μιά από τις μεγαλύτερες μεταβυζαντινές τρίκλιτες βασιλικές, χωρητικότητας πολλών εκατοντάδων πιστών. Ο Μητροπολιτικός ναός της πόλης ήταν χτίσμα του έτους 1712. Η ιστόρησή του έγινε το έτος 1715, ενώ το κωδωνοστάσιό του χτίστηκε το 1887, σύμφωνα με την υπάρχουσα επιγραφή. Στην είσοδο του ναού υπήρχε εντοιχισμένη επιγραφή, στην οποία αναγραφόταν: Εἰ μὲν φίλος πέφικας εἰσελθε χαίρων, εἰ δὲ ἔχθρος και βάσκανος και γέμων δόλου πόρων πέφενγε τῆς

2. Δ. Καλλίμαχου, «Ο Πολιτισμός της Μοσχοπόλεως», *Παναθήναια* 26 (Αρχίλιος 1913) 5-12.

3. Θεόδ. Βελλιανίτη, «Μία εξαφανισθείσα πόλις. Η Μοσχόπολης της Β. Ήπείρου», *Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης Έλλάδος* (1922) 235-236.

4. Κ. Σκενδέρη, *Τοπογρία τῆς Ἀρχαίας και συγχρόνου Μοσχοπόλεως*, ἐν Ἀθήναις 1928, σ. 45-46· Ιωακ. Μαρτινιανού, *Η Μοσχόπολης 1330-1930*, ἐν Θεσσαλονίκη 1957, σ. 67-71· Θεόφ. Γεωργιάδη, *Μοσχόπολης*, Ἀθήναι 1975, σ. 24.

5. Τίτου Γιοχάλα, *Στη γη του Πύρρου, Διαχρονικός Ελληνισμός στην Αλβανία*, Αθήνα 1993, σ. 229.

πόλης ταύτης, χρονολογία 1715⁶. Το εσωτερικό του ναού ήταν κατάγραφο με θαυμάσιες τοιχογραφίες, ενώ οι Δεσποτικές εικόνες ήταν τοποθετημένες στο ξεχωριστής τέχνης επιχρυσωμένο τέμπλο. Ξυλόγλυπτος και επιχρυσωμένος ήταν και ο θόλος που κάλυπτε την Αγία Τράπεζα. Στο Ιερό του Αγίου Βήματος υπήρχε κρύπτη, όπου φυλαγόταν ένα σιδερένιο κιβώτιο, μέσα στο οποίο ήταν τοποθετημένος ένας σταυρός κοσμημένος με πολύτιμους λίθους, στο εσωτερικό του οποίου υπήρχε τίμιο ξύλο. Την κρύπτη κάλυπτε η εικόνα του Εσταυρωμένου. Το σταυρό αυτό πρόσφερε ο αντιπρόσωπος του Παναγίου Τάφου (μετόχι του οποίου υπήρχε στη Μοσχόπολη) Πρωτοσύγγελος Σωφρόνιος, γεγονός που μαρτυρούνταν στον κώδικα των Ταξιαρχών, όπου αναγραφόταν: 1720 δι μακαρίτης Σωφρόνιος, Πρωτοσύγγελος τοῦ Ἀγίου Τάφου ἐγράφηκεν εἰς τὴν πρόθεσιν, διὰ τὴν δωρεὰν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ, ὅπου ἀφίερωσε εἰς τὴν χώρα μας διὰ σκέπη καὶ βοήθεια⁷. Ο σταυρός αυτός έφθασε στα χέρια κάποιου εξωμότη κατά την καταστροφή της Μοσχόπολης το 1916 και σύμφωνα με πληροφορίες τον εκποίησε έναντι σημαντικού ποσού στην Ιταλία⁸.

Την ίδια χρονολογία χάθηκε ο κώδικας των Ταξιαρχών, όπως και ο κώδικας της εκκλησίας της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Ευτυχώς όμως σώθηκαν ορισμένα αποσπάσματα των κωδίκων αυτών από αντιγραφείς. Έτσι πληροφορούμαστε από τον κώδικα της Παναγίας ότι οι συντεχνίες (ρουφέτια, Ισνάφια) της Μοσχόπολης αναλάμβαναν από ένα μαθητή να τον μορφώσουν, δίνοντάς του υποτροφία. Η σημείωση αναφέρεται: *Τὰ εὐλογημένα ρουφέτια ἀνέλαβον νὰ σπουδάζουν δαπάνη αὐτῶν ἀνὰ ἐν παιδίον εἰς τὰ Ἑλληνικά, φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ μαθήματα, κατὰ διαδοχὴν πάντοτε Αἰωνία αὐτῶν ἡ μνήμη τρίς*⁹.

Μιά άλλη σημείωση του ίδιου κώδικα αναφέρει ότι στη Μοσχόπολη υπήρχε Ορφανοτροφείο και φιλόπτωχο ταμείο για τους απόρους: *Κατὰ τὸ χιλιοστὸν Ἐπτακοσιοστὸν πεντηκοστὸν (1750) ἔτος τοῦ Πανιερωτάτου καὶ Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου τῆς Ἀγιατάτης Μητροπόλεως Κορυτσᾶς καὶ Σελασφόρου κ.κ. Νικηφόρου ἐπὶ τῶν ἐντιμοτάτων ἀρχόντων τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας κ.κ. Θεοδώρου Βρέττα, Ναοὺμ Θεοδώρου, Κων. Βρέττα τοῦ καὶ ἀρίστου ἔξαρχου τοῦ Ορφανοδιοικητηρίου καὶ ἐπὶ τῶν χρησιμοτάτων ἐπιτρόπων κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ἀρχινήθηκεν εἰς στερέωσιν ἡ “Κάσσα τῶν πτωχῶν”, τὸ καταφύγιο τῶν κακῶς ἐχόντων, τὸ πλήρωμα πασῶν τῶν ἀρετῶν, αἰωνία ἡ μνήμη. Τοῖς μέλλουσι νὰ ἐπιτροπεύσουν καὶ νὰ πασχίσουν λόγω τε καὶ ἔργω διὰ ἐτούτην τὴν κάσσαν τῶν ὀρφανῶν, αἰωνία ἡ μνήμη*¹⁰.

Στον περίβολο του Μητροπολιτικού ναού υπήρχαν κελιά και διάφορα άλλα προσκτίσματα, όπου διέμεναν μοναχές που έφεραν τη μοναχική κουρά και ασχολούνταν με την υφαντική, την ταπητουργία και άλλα εργάχειρα για τον πορισμό τους. Οι μοναχές αυτές είχαν και κοινωνικό λειτουργημα, γιατί αναλάμβαναν την ανατροφή των έκθετων παιδιών της περιοχής, αλλά και τη συνδρομή των απόρων οικογενειών.

6. Θεόφρ. Γεωργιάδη, δ.π., σ. 21.

7. Ιωαν. Μαρτινιανού, Συμβολαί, σσ. 66-67.

8. Θεόφρ. Γεωργιάδη, δ.π., σ. 22.

9. Κ. Σκενδέρη, δ.π., σ. 11.

10. Ο.π., σ. 20.

Εικ. 3. Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου (φωτ. Μ. Τρίτου).

Εικ. 4. Ναός Αγίου Νικολάου (φωτ. Μ. Τρίτου).

Ανατολικά του ναού της Παναγίας ήταν χτισμένο το παρεκκλήσι των Αγίων Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού, για το τέμπλο του οποίου δαπανήθηκαν το 1779 χίλια άσπρα για την αγιορά του, σύμφωνα με τον κώδικα. Στο βόρειο άκρο της ίδιας εκκλησίας βρισκόταν το παρεκκλήσι της Αγίας Μαρίνας, μέσα στο οποίο υπήρχε κρύπτη σαν θησαυροφυλάκιο, όπου φυλάγονταν τα κειμήλια των δύο εκκλησίας. Δυστυχώς οι καταστροφέις της Μοσχόπολης το έτος 1916 γνώριζαν την κρύπτη και αφαίρεσαν ότι πολύτιμο υπήρχε εκεί, μαζί με όλα τα φορητά αντικείμενα της εκκλησίας της Παναγίας.

Στη συνοικία Ρούε χτίστηκε το 1721 ένας από τους λαμπρότερους ναούς της Μοσχόπολης, ο ναός του Αγίου Νικολάου, που ήταν κατάγραφος όχι μόνο εσωτερικά, αλλά και εξωτερικά από τον αξιόλογο αγιογράφο από τη Σελανίτσα, Δαβίδ, και τους βοηθούς του, Κωνσταντίνο και Χρίστο¹¹ (Εικ. 4).

Στη νοτιοδυτική έξοδο του ναού σώζεται η προσωπογραφία του κτήτορα Χατζηγιώργη να προσφέρει την εκκλησία στον ένθρονο Άγιο Νικόλαο, με την επιγραφή ανάμεσά τους: «΄Ηγάπησα, Κύριε, τὴν εὐπρέπειαν τοῦ Οἴκου Σου καὶ μὴ συναπολέσῃς μετὰ τῶν ἀμαρτιῶν τὴν ψυχή μου».

Το παρεκκλήσι του Αγίου Ευθυμίου άπτεται του ναού και παραπλεύρως της εισόδου του υψώνεται το κωδωνοστάσιο. Στο προαύλιο υπήρχαν κελιά για τις μοναχές μέχρι την πυρκαϊά του 1916, τότε που, με κίνδυνο της ζωής τους, οι λιγοστοί κάτοικοι της Μοσχόπολης έσωσαν την εκκλησία, χωρίς όμως να μπορέσουν να αποτρέψουν τη λεηλασία της, κατά την οποία κλάπηκε και το χειρόγραφο ευαγγέλιο του ναού του Αγίου Νικολάου.

Στη συνοικία του Ηλιού θεμελίωσε την εκκλησία των Αρχαγγέλων και Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ ο Βρέττας Μπεζούκας, όπως αναγράφεται στον κώδικα της Μονής του Προδρόμου, δ κὺρος Βρέττας Μπεζούκας ἔβαλε θεμέλιον εἰς τὴν ἐκκλησίαν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ 1720 μηνὶ Αὐγούστου μὲ τὰ ἔξοδά του. Στον ίδιο κώδικα αναφέρεται ότι ο Μιχαήλ Παπαθανασίου αφιέρωσε στην ίδια εκκλησία ένα εργαστήριο, που βρισκόταν στο μέγα Τσαρσί της Κορυτσάς¹². Παραπλεύρως του ναού των Ταξιαρχών χτίστηκαν τα δύο παρεκκλήσια των Αγίου Σπυρίδωνα και Οσίου Ναούμ, τα οποία ερειπώθηκαν μαζί με τα υπάρχοντα κελιά. Δυτικά των Ταξιαρχών και σε μικρή απόσταση βρισκόταν το ναῦδρο της Αγίας Βαρβάρας, που ανακαινίστηκε το 1882. Η εκκλησία των Ταξιαρχών υφίσταται μέχρι σήμερα στη Μοσχόπολη, αλλά σε κακή κατάσταση¹³ (Εικ. 5).

Η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου είναι μια εκ των πέντε που γλίτωσαν από την καταστροφική μανία των Τουρκαλβανών και βρίσκεται στη συνοικία Σκαμνελίκη. Για την εκκλησία αυτή, που χτίστηκε το 1724, γίνεται αναφορά στον κώδικα του μοναστηριού του Προδρόμου. Στον περίβολό της υπήρχαν κελιά για τις μοναχές, όπως και στις άλλες εκκλησίες.

11. Τιτ. Γιοχαλά, ό.π., σσ. 225-227.

12. Θεόφ. Γεωργιάδη, ό.π., σσ. 30-32.

13. Ιωακ. Μαρτινιανού, Συμβολαί, σ. 27.

Εικ. 5. Τοιχογραφίες του Ναού των Ταξιαρχών (φωτ. Μ. Τρίτου).

Εικ. 6. Ιερά Μονή Τιμίου και Βαπτιστού Ιωάννου του Προδρόμου (φωτ. Μ. Τρίτου).

Η εκκλησία των Δώδεκα Αποστόλων χτίστηκε στη συνοικία Σκαμνελίκη με τις χρηματικές προσφορές της συντεχνίας των χαλκιάδων, σύμφωνα με την ανορθόγραφη επιγραφή που υπήρχε πάνω από την είσοδο του ναού: Ἀνηγέρθη καὶ ἀνεστορίθη οὗτος ο Θεὸς καὶ Πανσέπτος ναὸς τὸν Ἅγιον Ἀποστόλον διὰ σηνδρομῆς ἔξόδου κε κόπου ἡ εβρισκόμενη μητρά τὸ ρουφέτι τον χαλκιάδον κε επιτροπέβοντες ὁ κὺρος Μιχάλις τοῦ Παπατέτε, 1752 Ὀκτοβρίου 20¹⁴. Σήμερα μόνο χαλάσματα υπάρχουν στη θέση της.

Ο τρίτος ναός της ίδιας συνοικίας, που υπάρχει και στις μέρες μας, είναι του Προφήτου Ηλία, του οποίου τη συντήρηση είχε αναλάβει η φιλανθρωπική Αδελφότητα «Προφήτης Ηλίας», που συνέστησαν Μοσχοπολίτες εργαζόμενοι στην Κωνσταντινούπολη. Έξω από τη Μοσχόπολη υπήρχε και μοναστήρι αφιερωμένο στον Προφήτη Ηλία με ηγούμενο τον ιερομόναχο Αντώνιο. Στα ερείπια του μοναστηριού οι πιστοί έχτισαν ένα παρεκκλήσι.

Την εκκλησία της Αγίας Τριάδος, που βρισκόταν ανατολικά του Αγίου Αθανασίου, δεν πρόλαβαν να την αποπερατώσουν οι Μοσχοπολίτες, γιατί άρχισε η απομάκρυνσή τους εξαιτίας των πολεμικών γεγονότων, που έγιναν αφορμή να γκρεμιστεί και η εκκλησία του Ιωάννου του Θεολόγου με το παρακείμενο παρεκκλήσι της Αγίας Άννης. Από την ίδια αιτία καταστράφηκε το 1916 και η εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους, που, σύμφωνα με τον κώδικα της Μονής του Προδρόμου, χτίστηκε το 1760 με την προτροπή και συνεργασία του Σοφολογιωτάτου και Αιδεσμωτάτου διδασκάλου, Ιεροκήρυκος και Πρωτοπαπά Θεοδώρου Καβαλλιώτου με τη συνδρομή των αρχόντων της πόλης και των ευσεβών χριστιανών¹⁵.

Την ίδια τύχη είχαν και οι εκκλησίες του Αγίου Δημητρίου και Αγίου Γεωργίου, ομοίως και η εκκλησία των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, που χτίστηκε το 1790 και ήταν μετόχι του Βυζαντινού μοναστηριού Κωνσταντίνου και Ελένης, το οποίο βρισκόταν έξω από τη Μοσχόπολη. Αυτό άρχισε να φθίνει σε δραστηριότητα και προσωπικό εξαιτίας των βίαιων εξισλαμισμών των κατοίκων της περιοχής και με το χρόνο ερήμωσε¹⁶. Από τις πολλαπλές καταστροφές γλίτωσε μόνο το μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου, που βρίσκεται σε απόσταση μισής ώρας από τη Μοσχόπολη πάνω σε κατάφυτο ύψωμα με πανοραμική θέα¹⁷ (Εικ. 6).

Από τις κτιριακές εγκαταστάσεις της Μονής σώζονται σε κακή κατάσταση μόνο ορισμένα κελιά και τμήματα του περιβόλου. Το καθολικό της Μονής του Τιμίου Προδρόμου που είναι κτίσμα του έτους 1632, όπως αναγράφεται στο υπέρθυρο, μαρτυρεί ακόμη την παλιά του αίγλη. Η επιγραφή στο υπέρθυρο έχει ως εξής:

Ἀνεκανισθή δ θῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος διὰ συνδρομῆς καὶ ἔξόδου τοῦ τιμιοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀρχοντος κυρος Γεωργίου Γκούτζου ἐπὶ ἔτους ΖΡΜ (1632).

Ἀνιστορίθη δε δ θῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τοῦ ἄγιου ἐνδόξου προφήτου

14. Κ. Σκενδέρη, ὁ.π., σσ. 47-48.

15. Θεόφρ. Γεωργιάδη, ὁ.π., σσ. 32-33.

16. Κ. Σκενδέρη, ὁ.π., σ. 47. Θεόφρ. Γεωργιάδη, ὁ.π., σσ. 32-34.

17. Γεωρ. και Κων. Γιακουμή, Ορθόδοξα μνημεία στη Βόρεια Ήπειρο, Ιωάννινα 1994, σσ. 110-113.

προδρόμου και βαπτηστοῦ Ιωάννου, διὰ συνδρομής κόπου και μόχθου τοῦ πανοσιοτάτου καθηγουμένου κυρίου Ἀντωνίου ἵερομονάχου, και διὰ ἔξόδων τοῦ τημιοτάτου και εὐγενεστάτου ἀρχοντος Κυρ. Μιχάλη Ἰὸς μακαρίτου Κώστα (μοναχοῦ Καλλινίκου), ἔναικαν τις ψυχῆς αὐτοῦ, ἅμα συνβίου και τέκνοις αὐτοῦ, ἀρχιερατέβοντος τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς ἀγιοτάτης πρώτης Ἰουστινιανῆς Αχριδῶν κυρ. κυρ. Ἐγνατίου. Ἐπὴ ἐτους 1649¹⁸.

Το πολυτιμότερο κειμήλιο της Μονής του Τιμίου Προδρόμου ήταν ο κώδικας της, τον οποίο και πρόλαβε να αντιγράψει, πριν αυτός χαθεί, ο Μητροπολίτης Ξάνθης Μαρτινιανός.

Ο κώδικας είχε μήκος $0,41 \times 0,37$ μ., η στάχωσή του ήταν δερμάτινη και από τα 179 φύλλα του μόνο τα 50 ήταν γραμμένα, ενώ 5 από αυτά αφαιρέθηκαν ίσως για λόγους ασφάλειας από το φόρβο των καιρών. Το περιεχόμενο του κώδικα, που περιλαμβάνεται σε 1020 στίχους, αναφέρεται στην ίδρυση και την εξέλιξη της Μονής, στους Ηγουμένους της και στους Αρχιεπισκόπους Αχρίδας, χωρίς να παραλείπονται αναφορές για τη ζωή, την κοινωνική κατάσταση, την παιδεία, τους ναούς και τα τεκτανόμενα στη Μοσχόπολη από το έτος 1700 ως το 1895 περίπου (Εἰκ. 7).

Ο κώδικας αρχίζει με πρόλογο μάλλον μεταγενέστερο, γιατί το πρώτο του φύλλο είναι κομμένο, ίσως εξαιτίας των δύσκολων χρόνων και περιστάσεων.

Το περιεχόμενο του προλόγου είναι φτωχό, αλλά όχι άσχετο με το όλο θέμα του κώδικα, και έχει ως εξής: *Κώδιξ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου και βαπτιστοῦ Ιωάννου, τοῦ παρὰ τῇ περιφήμῳ Μοσχοπόλει, νεωστὶ κτηθεὶς παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου ἡγουμένου καὶ Παρθενίου, περιέχων τὴν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐκ βάθρων θεμελίωσιν τῆς ἱερᾶς Μονῆς ταύτης, τὴν συνδρομὴν τῶν κτιτόρων, τὴν ἐπιστασίαν τῶν ἀληλοιαδόχως ἐνασκούμενων ἡγουμένων, καὶ τὴν ἀγαθὴν προσάρεσιν τῶν ἐπὶ συστάσει τῆς ἱερᾶς Μονῆς ταύτης εὔσεβῶν Χριστιανῶν, δαψιλῶς ἀφιερωσάντων, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον*¹⁹.

Σχετικά με την κατάστρωση του κώδικα, φαίνεται ότι τέθηκε υπόψιν του γράφοντος κάποια παλαιότερη πηγή, γιατί σε πολλά σημεία του κώδικα γίνεται αναφορά σε ένα «Παλαιόν κατάστιχον» ή σε ένα «παλαιό κώνδικα».

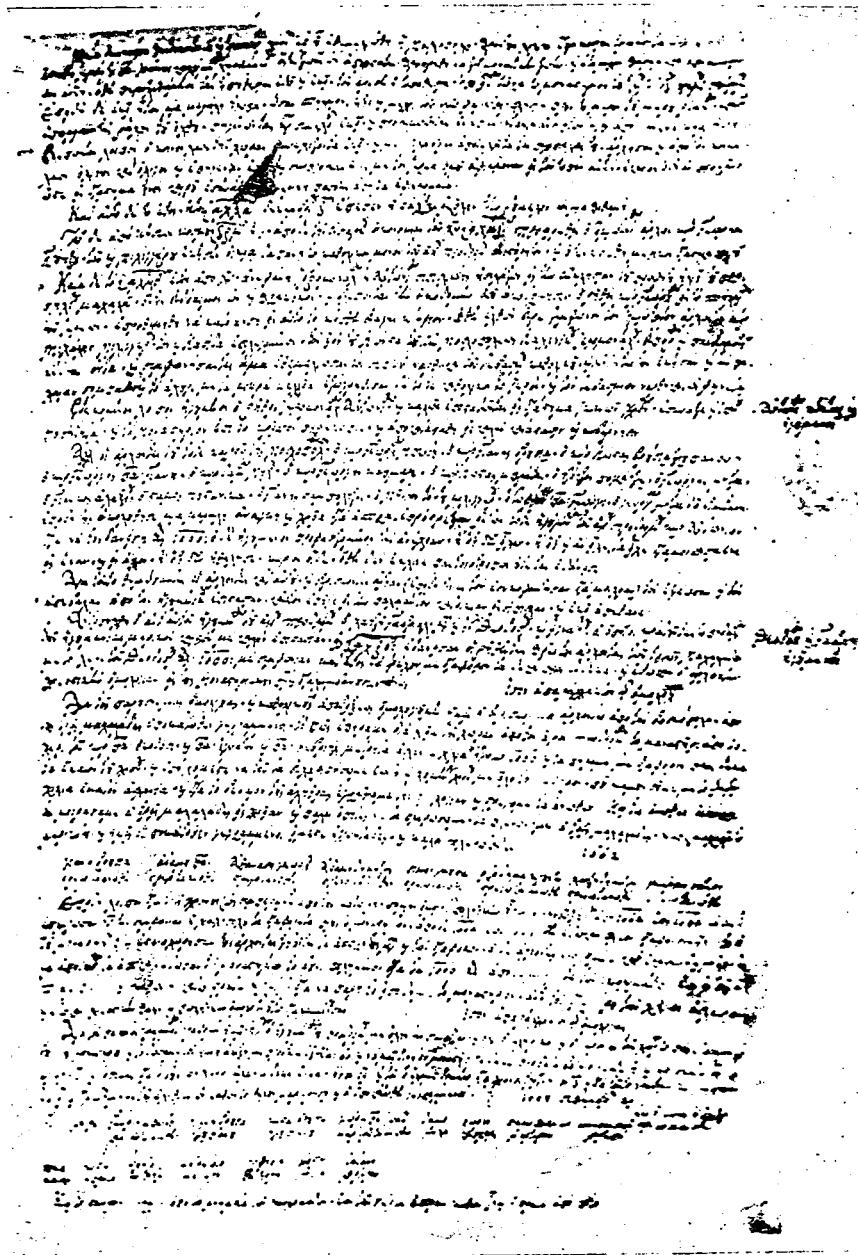
Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Μητροπολίτη Κορυτσάς Φιλόθεου (1886-1892), στο μοναστήρι του Προδρόμου σώζονταν μέχρι το έτος 1887 ένα κατάστιχο, από το οποίο ο ίδιος αντέγραψε μερικές σημειώσεις για την ιστορία της Μοσχόπολης, της Μονής του Προδρόμου, της Μητρόπολης Κορυτσάς, καθώς και ονόματα και χρονολογίες των αρχιερατικών καταλόγων της Αρχιεπισκοπής Αχρίδας και των λοιπών εν γένει Μητροπόλεων και επισκοπών του κλίματος Αχρίδας²⁰.

Στο μοναστήρι υπήρχε και άλλος ακέφαλος κώδικας αποτελούμενος από είκοσι ένα σκόρπια φύλλα, στα οποία αναγράφονταν οι δωρεές που έγιναν από διάφορες συντεχνίες προς το μοναστήρι του Προδρόμου, όπως και οι αγοραπωλησίες μεταξύ

18. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σ. 38. (Η ορθογραφία ανήκει στον γραφέα της επιγραφής).

19. Ο.π., σ. 23.

20. Ο.π., σ. 21.

Εικ. 7. Πανομοιότυπον σελίδος του κώδικος (σελ. 21-22).

Μοσχοπολιτών και μοναστηριού με αποτέλεσμα αυτό να αποκτήσει τεράστια περιουσία, σε κτήματα και ακίνητα.

Η στάχωση του κώδικα αυτού ήταν δερμάτινη και στην πρώτη σελίδα του, που είχε μήκος και πλάτος $0,40 \times 0,30$ μ., κολλήθηκε ένα τμήμα φύλλου $0,10 \times 0,20$ μ. με την εξής σημείωση: Ἐπὶ ἔτους αχλδ̄ ἐθεμελιώθη ὁ ναὸς τοῦ Τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐν μηνὶ Ιουλίῳ ΙΗ' ἐν ἡμέρᾳ Παρασκευή, Καὶ πρώτος κτήτορας καθηγούμενος τοῦ κυροῦ ἀντανίουν ἴερομονάχον. Καὶ εἰσὶν βοηθοῦντες αὐτοῦ, Κτήτορες: Τὸν μὲν πρότον Γκούτζος τοῦ μυλινγέρῳ²¹ (Εἰκ. 8).

Ακόμη ο ιστορικός J. G. v. Hahn, γράφοντας για τη Μοσχόπολη και την οικογένεια των Μουζακαίων, παραπέμπει σε κάποιο κώδικα, ο οποίος δεν αναφέρεται από κανέναν άλλο συγγραφέα και ούτε βρέθηκε μέχρι σήμερα και συνεπώς δεν μπορούμε να κρίνουμε για την ορθότητα των πληροφοριών του²².

Η Μονή του Τιμίου Προδρόμου ήταν σταυροπήγιο, το οποίο τιμητικά παραχωρήθηκε από παλιά, προ των τριών Αρχιεπισκόπων Ραφαήλ, Φιλοθέου και Ιωσήφ, όπως αναφέρεται στο Συνοδικό γράμμα που περιέχεται μεταξύ των εγγράφων της Αρχιεπισκοπής Αχρίδος: ...εὗρηται πλησίον τῆς πολιτείας Μοσχοπόλεως μοναστήριον, καὶ ὅνομα τοῦ προφήτου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου τιμάμενον, σταυροπηγίου μὲν ὅνομα περιφέρον, ἐκ τῶν πρὸ αὐτῆς Πατριαρχῶν ἔκπαλαι δοθέν, Κωδικέλλου δὲ τοῦ μὴ ὑπ' ἔξουσίᾳ τινὸς τῶν Μητροπολιτῶν διατελεῖν ἀλλὰ παντελεύθερον εἶναι, ὡς καὶ ἄλλοις Σταυροπηγίοις ἔνεστιν εὑρεῖν, ὑστερούμενον. Το Συνοδικό γράμμα υπογράφει ο Αρχιεπίσκοπος Αχριδών Ιγνάτιος (Αχψθ) 1679 εν μηνί Αὔγουστω Ινδικτιῶνος Ζ'. Στο ίδιο Συνοδικό γράμμα υπάρχει η σημείωση: Ἐν ἑτέρῳ Συνοδικῷ εὐρίσκεται κατὰ τὸ ἀφιητόν (1718) ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ Πατριάρχης Ἀχριδᾶν Διονύσιος ἐπιβεβαιοῦ. Καὶ πάλιν ἐν ἑτη 1753 Νοεμβρίου 23. Πατριάρχης Αχριδᾶν Διονύσιος²³.

Την ανοδική πορεία του μοναστηριού διέκοψε η πρώτη καταστροφή της Μοσχόπολης το έτος 1769, όταν οι Έλληνες Ηπειρώτες πήραν μέρος στην επανάσταση των Ορλώφ. Ας σημειωθεί ότι ο ιδιαίτερος γραμματέας ενός εκ των Ορλώφ ήταν ο Μοσχοπολίτης Αθανάσιος Βαϊνάκης²⁴.

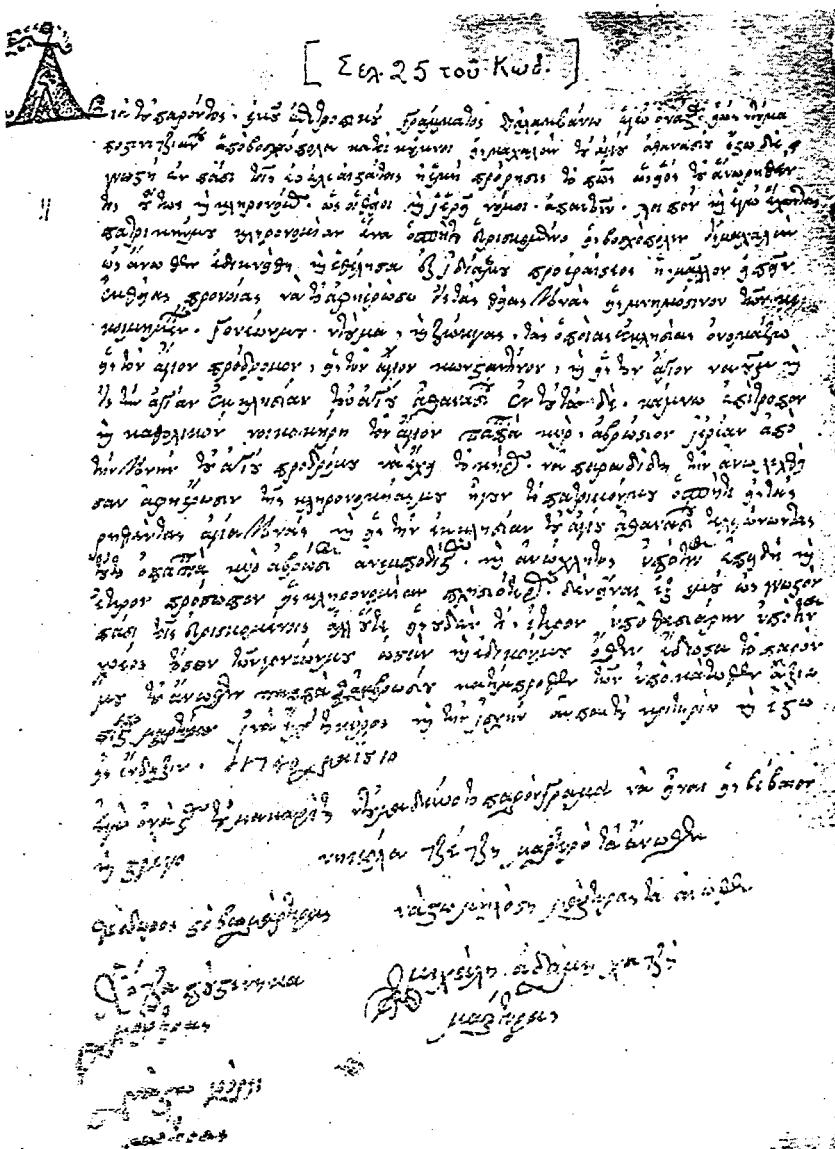
Για λόγους εκδίκησης οι Τουρκαλβανοί στραφήκαν εναντίον των επαναστατών Μοσχοπολιτών και κατέστρεψαν την πόλη. Στον κώδικα του μοναστηριού του Προδρόμου γράφτηκαν τα εξής: ...ώς καὶ τὰ ἄλλα Σκαμνελῆκι, Μετσοβῆκι καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς Σάρτζα μαχαλᾶ καὶ ἐδιαγούμισαν, καὶ ἔκαψαν καὶ σπήτια ... καὶ ἐσκότωσαν

21. Ο.π., σσ. 123-149.

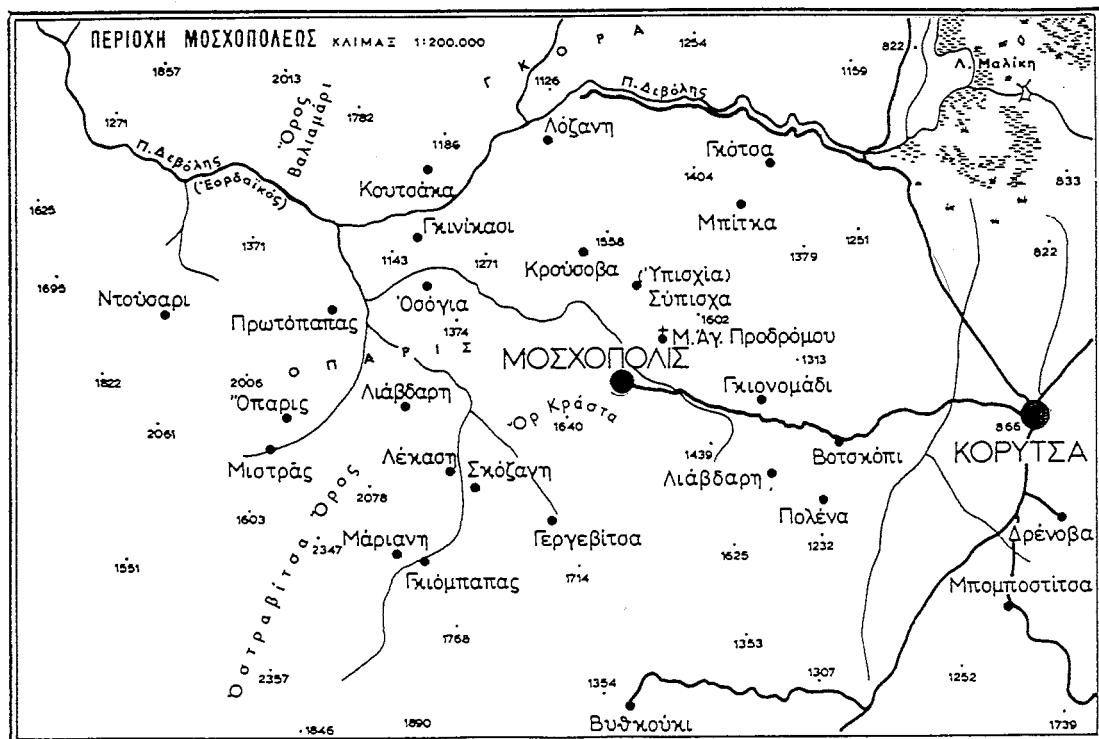
22. J. G. v. Hahn, *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar*, Wien 1867, σ. 247 κ.εξ.: K. Σκενδέρη, ο.π., σσ. 8-10· Φ. Μιχαλοπούλου, *Μοσχόπολις, αἱ Ἀθῆναι τῆς Τουρκοχρατίας 1500-1769*, ἐν Ἀθήναις 1941, σσ. 5-7.

23. Καλλινίκου Δελικάνη, *Πατριαρχικῶν Ἑγγράφων*, τ. 3, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905, σσ. 809-810· Ιωακ. Μαργινιανού, ο.π., σ. 47 σημ. 12 [Ιγνάτιος (1693-1695), Ραφαήλ (1699-1708), Διονύσιος (1709-1714)]· K. Σκενδέρη, ο.π., σ. 67 (Η σειρά με την οποία τοποθετεῖ τους Αρχιεπισκόπους είναι: Ιγνάτιος 1693, Ζωσιμᾶς 1695-1699, Ραφαήλ 1699-1702, Ιγνάτιος 1703, Γερμανήλ 1705, Διονύσιος 1706-1708, Φιλόθεος 1714-1718, Γερμανός 1718, Φιλόθεος 1720, Ματθαίος 1743, Ιωάσαφ 1714-1715, Διονύσιος 1752..).

24. Απόστ. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 306.

Εικ. 8. Πανομοιότυπον χειρογράφου του άνευ επιγραφής κώδικος (σελ. 25)

και ἀνθρώπους. Εἰς δὲ τὸ 1769 Σεπτεμβρίου 2, ἀπό τὸν φόβον τῶν μπορξιλήδων καὶ ἀπό τὰ βαρειά δοσῆματα ... εἰς διάστημα τριῶν ἡμερῶν, ἔχάλασεν ἡ Μοσχόπολις καὶ σκορπίζομενοι οἱ ἄνθρωποι πανταχοῦ τῆς γῆς δέν ἀπόμεινεν εἰς τὴν χώραν οὗτε σκυλί... Μετὰ δὲ τέσσαρες καὶ πέντε μῆνες ἀπὸ λίγον ἀρχισαν καὶ ἐμαζεύτηκαν ... ὡς πεντακόσια σπῆτια...²⁵.

Τον Οκτώβριο του 1916 δόθηκε στη Μοσχόπολη το τελειωτικό χτύπημα από τους ληστοσυμμορίτες του Σαλή-Μπούτκα, που μαζί με τους Τουρκαλβανούς πυρπόλησαν την πόλη και στη συνέχεια τη λεηλάτησαν. Στη λεηλασία της Μοσχόπολης πήραν μέρος και οι Γάλλοι στρατιώτες, που τελούσαν κάτω από τις διαταγές του συνταγματάρχη Decoins, ο οποίος είχε εντολή να ιδρύσει εκεί αυτόνομη διοίκηση υπό τον γαλλικό έλεγχο²⁶. Ο Decoins, όταν ανέλαβε τη στρατιωτική και πολιτική διοίκηση, διόρισε δικό του αστυνομικό διευθυντή στην Κορυτσά και ύψωσε στο Δημαρχείο τη σημαία του Σκεντέριμπετ διακοσμημένη με τα Γαλλικά χρώματα, ενώ εξόρισε ένα μεγάλο αριθμό ελληνοφρονούντων πολιτών, από τους οποίους άλλους έστειλε δέσμιους στη Θεσσαλονίκη, άλλους σε διάφορα νησιά και άλλους σε μέρη της Γαλλίας²⁷.

25. Ιωακ. Μαρτινιανού, ὁ.π., σ. 79.

26. Sarrai general, Mon commandement en Orient, Paris 1922, σσ. 137-142 ἐν Revue d'Histoire de la Guerre mondiale, No Octobre 1929-Janvier 1930· Ιωακ. Μαρτινιανού, *Η Μουσχόπολις*, σ. 326.

27. Decoins general, *Six mois en Albanie. Novembre 1916-Mai 1917*, Paris 1930, σ. 19 ἐν *Revue d'Histoire de la Guerre mondiale*, No Octobre 1928, σ. 345 κ.εξ., Janvier 1930, σσ. 5-12..

Ο Decoins, αφού εκτόπισε τις Ελληνικές αρχές, οργάνωσε έναν αυτόνομο Καζά με βάση τα αλβανικά ιδεώδη και ανέδειξε σε αξιωματικούς τους ληστοσυμμορίτες του Σαλή-Μπούτκα, τον Μάλκο, τον Σβαρίτση, τον Κάγιο και άλλους, που πήραν μέρος στη σφαγή και την πυρπόληση της Μοσχόπολης. Όλοι αυτοί μετέτρεψαν τους Ιερούς Ναούς της Μοσχόπολης σε στρατώνες και νοσοκομεία, αφού προηγουμένως τεμάχισαν όλα τα ξυλόγλυπτα τέμπλα για να είναι ευκολότερη η μεταφορά τους. Αφαίρεσαν δε από τις εκκλησίες και το μοναστήρι όλες τις αγιογραφίες και τα πολύτιμα κειμήλια τους, ακόμη δε και τους πολυελαίους, τα ωρολόγια του τοίχου και τα μανούαλια. Τους ανεκτίμητους αυτούς θησαυρούς ανενόχλητοι οι Γάλλοι στρατιώτες τους μετέφεραν στην πατρίδα τους, για να πουληθούν σύμφωνα με μαρτυρίες σε παλαιοπωλεία του Παρισιού²⁸.

Αυτή ήταν η Μοσχόπολη με τις εκκλησίες της και τα μοναστήρια της, με το γυναικείο και ανδρικό μοναχισμό, τους ευλαβείς Χριστιανούς κατοίκους της, που αφοσιωμένοι στις παραδόσεις της Ελληνικής φυλής ανέπτυξαν όλες τις μορφές των τεχνών και των γραμμάτων.

Οι απητορικές επιγραφές των ναών, αλλά και οι εκκλησιαστικοί και μοναστηριακοί κώδικες ήταν γραμμένοι στην Ελληνική γλώσσα, για να παραμείνουν αδιαμφισβήτητοι μάρτυρες στους επερχόμενους ότι η Μοσχόπολη έζησε και μεγαλούργησε κάτω από το Ελληνικό πνεύμα και αυτό ήταν που έκανε την ειδοποιό διαφορά με τους Τουρκαλβανούς, οι οποίοι μίσησαν το Ελληνικό δαιμόνιο και την προσκόλληση των Μοσχοπολιτών στις αξίες της Χριστιανικής θρησκείας και της πατρίδας, με αποτέλεσμα να καταστρέψουν την πόλη που λάμπουν με την παρουσία της το βόρειο τμήμα της Ηπείρου.

28. Ιωακ. Μαρτινιανού, Θ.Π., σσ. 325-347· Κ. Σκενδέρη, Θ.Π., σσ. 110-125· Τηλ. Κατσουγιάννη, Περί των Βλάχων των Ελληνικών Χωρών, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 18-21.

SUMMARY

Evanthia Konstandinou or Tegou-Steryadou

THE CHURCHES AND THE MONASTERY OF MOSCHOPOLIS

In the 17th and 18th centuries, Moschopolis, whose inhabitants were mainly Greeks of Vlach descent, experienced considerable commercial development and became a centre of Greek learning.

The inhabitants took pride in the city's magnificent churches with their carved wooden chancel screens and fine frescoes painted by local artists. The 12 districts of the city were adorned by 22 churches; but the Monastery of St John the Baptist took pride of place.

The prosperity of Moschopolis aroused the greed of the Turks and Albanians, who destroyed it in 1769. Its final, total destruction was effected in 1916, leaving only five churches standing and the katholikon of the Monastery, with scattered ruins of the cells and adjacent structures, to give humble pilgrims some idea of the wealth and glory of the one-time megalopolis.

This paper discusses all the churches of Moschopolis before its destruction, with special reference to the Monastery and its surviving codex.